

تقریظ

کتاب (وزن شعر دری) از جمله کتبی است که در صف نخستین کتابهای درسی قرار می‌گیرد، محترم پوهنوال دکتور محمد افضل بنووال که تجربه کافی در تدریس مضمون دشوار و الجبری عروض دارد، استاد صاحب صلاح و وارد در این مضمون است و در تألیف این کتاب به شیوه بسیار تازه با استفاده از مآخذ معتبر و معتنابه دست به کار شده است، و علاوه بر تسهیل امر تدریس مضمون عروض، مطالب عمده و اساسی را در آن گنجانیده است که دانشمندان صاحب مطالعه بر اهمیت آن پی می‌برند، خصوصاً مطالب آتی که تازگی و اهمیت علمی خاص دارند. در این مضمون مواد مطالعه می‌آید:

1. بیان خصوصیت‌های وزن در شعر دری.
2. مطالعه وزن در اشعار اوستایی و تأثیر آن بر شعر دری.
3. مطالعه و تحقیق پیدایش عروض
4. بحثی بر اجزاء اصلی بحرها و وزن‌ها.
5. مطالعه صوت و تحولات صوتی در عروض.
6. مطالعه تحول تاریخی صوت و تأثیرات آن در عروض زبان دری.
7. مطالعه اصوات ملفوظ و مقایسه آن با اصوات طبیعی.
8. مطالعه «آهنگ جمله» و لحن در عروض.
9. مطالعه ابصار عروض در شعر زبان دری و شیوه تقطیع اشعار.
10. اهمیت هجا در هنگام تقطیع اشعار.
11. مطالعه دقیق اوزان مشهور عروضی که مورد کاربرد در شعر دری است.
12. مطالعه مصوتها از نگاه عروض ... و غیره

همه مطالبی است که به صورت دقیق مورد بحث آمده و با ایراد امثله متعدد توضیح گردیده است.

مؤلف محترم زحمات تحقیق را با تجربه به تدریس آمیخته، اثری تألیف نموده است که محصل و استادی که بخواهد به تدریس مضمون عروض دست یازد می تواند از آن بعد^۲ اکمل استفاده کند. زحافات ابجار عروضی با تقطیع اشعار متعدد و مختلف از شاعران زبان دری به صورت واضح و دقیق ارائه گردیده است، و این شیوه کار به محصل فرصت می دهد که با فرا گرفتن قواعد عروضی پیروی از این سنخ کار به تمرینات و کار عملی دست زند و ذهن محصل بدین طریق عملاً از رکود و خمود وارسته به یافتن راه فراگیری، قدمهای عملی و متین بر می دارد.

مطالعه اصوات ملفوظ و مقایسه آن با اصوات طبیعی، که حتی مورد نظر دقیق فیلسوف بزرگ ابن سینا هم بوده است و چنانکه آن را در مخارج الحروف بیان داشته است، کار بسیار دقیق عملی است در یافتن آهنگ و موسیقیت شعر، که بنای وزن عروضی هم همین خواهد بود.

مطالعه هجاها نه تنها در شعر بلکه در نثر نیز از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در اشعار فرانسوی نیز هجا در شعر اهمیت بخصوص دارد.

بر شمردن همه مزیت های این تألیف سخن را به درازا می کشاند، و به مصداق قل و دل و لم یمل این کتاب مفید درسی را که محترم پوهنوال دکتور بنووال تألیف کرده است، قابل نشر است و نشر آن برای علاقه مندان علم و طالبان دانش خیلی سودمند است. آنچه را که استاد بزرگوار مرحوم بیتاب تألیف کرده بودند مختصر است، و این تألیف برای دانش دوستان مستوفاً خواهد بود.

والسلام

پوهاند شاه علی اکبر شهرستانی

تقریظ

توجه به مسأله وزن در شعر سابقه طولانی دارد. در زبان دری نیز شعرشناسان از قدیم به اهمیت این مسأله پی برده و در این مورد آثار پر ارجی به یادگار گذاشته‌اند. در کشور ما آموختن موازین اوزان عروضی به حیث یک بخش مضمون متون ادبی در دیپارتمنت متداول بوده است. اکنون نیز به حیث یک بخش مضمون متون ادبی در دیپارتمنت زبان و ادبیات دری، تدریس می‌گردد. به همان سبب اینک کتاب درسی «وزن شعر دری» توسط محترم پوهنوال دکتور محمد افضل بنووال تألیف گردیده است. این کتاب شامل دوازده فصل می‌باشد که در آنها موضوعات جداگانه‌ای به ارتباط اوزان هجایی و عروضی، تقطیع شعر در این وزنهای بحرهای اصلی، بحرهایی که مختص به زبان دری است و ضمناً بعضی استثنائات عروض و موقعیت عروض در شعر امروز بررسی و توضیح شده است.

از آنجایی که محترم دکتور بنووال از چندین سال به این سو به تدریس عروض در دیپارتمنت دری اشتغال دارد، بدون شبهه کتاب حاضر محصول پر قیمت این سالها به شمار می‌رود. کتاب «وزن شعر دری» نه تنها به حیث یک کتاب درسی برای محصلان دیپارتمنت دری، بلکه برای سایر علاقه‌مندان این رشته نیز، حایز ارزش فراوان می‌باشد. بنابراین سزاوار است به چاپ سپرده شود تا بیش از پیش مورد استفاده قرار گیرد. به امید اینکه در آینده نیز کتابهایی از این قبیل از محترم دکتور بنووال داشته باشیم.

پوهاند عبدالقیوم قویم

مقدمه

کتاب وزن شعر دری که اینک در دسترس خواننده ارجمند قرار می‌گیرد کتابی است درسی برای محصلان دیپارتمنت زبان و ادبیات دری. تألیف این کتاب در ماه حمل 1362 ش، بنا بر ضرورت مبرم دیپارتمنت برای اینجانب سفارش شده بود. بدان اساس که مشکلات شاگردان از ناحیه کمبود کتاب درسی حل گردد. نگارنده با پژوهش در کتب معتبر کتاب حاضر را تهیه و تدارک دیده و در آن به قدر امکان کوشیده است که مواد مندرجه را به صورت تحقیقی بگنجانند و هم اشعار گزیده داخل کتاب را تقطیع کند، و از نوعیت بحرها و وزنهای و ازاحیف آن یادآوریهایی به عمل آورد.

و نیز جهت فراگیری بهتر آن با نظر داشت رعایت اصول مشق و ممارست در پایان هر یک از بحرها، با آوردن تمرینات توجهی مبذول داشته است.

در این کتاب فصلهای متعدد در باب بیان نظم سخن، مطالعه تاریخی وزن اجزای اصلی بحرها و وزنهای، اصوات سخن، آهنگ کلمات، تقطیع و قواعد آن، هجا و انواع آن بحرها و پیدایش آنها، بحرهای اصلی و فرعی، بحرهایی که مختص زبان دری است و بالاخره استثنای عروضی و موقعیت عروض در نظم امروزی نمایانده شده است. باید تذکر داد که وزن عروض در امتداد هزار و صد و اند سال از پیدایش خود، چنان صیقل یافته و تنقیح گردیده که به نضج و پختگی رسیده است. و می‌توان اذعان کرد که حیثیت حقوق ملی یافته و به مثابه اساس نظم دری شناخته شده است. عده‌ای از شاعرانی که در سالهای اخیر شعر می‌سرایند و به نظم سخن دست می‌یازند، ظاهراً اشعار برخی از ایشان به قوانین عروض چندان مطابقتی نمی‌رساند و چنین اشعاری را به نام شعر نو یاد می‌کنند با آن هم نظر به ملاحظات

دقیق طور تخمین این اشعار عروض پذیر می‌باشند، یعنی اینکه در راه شکستن ارکان، مصرعها و امتزاج بحرهایی که دارای مخرجهای نزدیک‌اند، اوزان نو به وجود آورده شده است و شاعران دری زبان در استعمال و به کار بردن چنین اوزانی آزادی عمل داشته‌اند. و بنا بر همین علت اصطلاح «عروض آزاد» عرض اندام نمود. در حال حاضر این اصطلاح از طرف محققان شعر معاصر دری اصولاً قبول شده است. به صراحت می‌توان گفت اشعار نوپردازان معاصر که شکلاً نو می‌نمایند با عروض موافقتی دارند و بنا بر آهنگ و موسیقیت خود باعث شده است که به طبع و ذوق خواننده برابر آید. به هر حال صرف نظر از آن که این اشعار با کدام وزن تعلق دارد یک نوع آهنگ و موسیقیت مخصوص در آنها می‌توان مشاهده نمود و همان است که امروز می‌بینیم امکانات پایان‌ناپذیر وزن‌سازی در عروض روشن شده می‌رود و تحت شرایط مساعد آهسته آهسته قانونیت خواهد یافت و شاعران معاصر در راه پژوهش خود در ایجاد شکلها و وزنهای نو که در بطن عروض صورت گرفته است تأملات ویژه‌ای انجام داده‌اند و دایره این تأملات را در آینده با فراهم‌آوری مایه‌های ارزنده‌تر و نوتر گسترده خواهند ساخت. و چون پیمانۀ کار ما در تألیف کتاب صرفاً بر مبنای قواعد و اصول مربوط به شعر دری دوره‌های قدیم و متأخر صورت پذیرفته است شعر نو امروز شامل آن نمی‌شود، از آن رو نگارنده در زمینه تحقیقات خود نظر کلی بر کتب و مأخذ تحقیقی وزن شعر دری قدیم نموده و آنچه که شعر دری بنا بر ملاحظات خاص زبانی خود بدان نیاز داشته تماس گرفته شده است و هرگاه (در فصل سوم، اجزای اصلی بحرها و وزنها) مواردی بر نحوه عربیت آمده باشد به محض آشنایی محصلان می‌باشد و موضوعات مربوط به افاعیل (تفاعیل) و ازاحیف که در اشعار دری مستعمل است، عروض دانان شعر دری دقت بیشتر بدان معطوف داشته‌اند. چون زبان دری از نظر خصوصیات زبانی خود پذیرای قواعد و اصول مختص به خود است، اگر کمی و یا زیادتی در مطالب این بخش ملاحظه می‌شود نادیده باید انگاشت. به هر حال از خواننده ارجمند متوقع است که این کتاب را مطالعه فرموده در حسن و قبح آن نگاه کند و هرگاه کدام نقص و اشتباهی ملاحظه می‌فرمایند، با صلاحیت علمی‌شان در رفع آن نقایص ما را یاری رسانند تا در فرصت

مساعد آن کمبودها اصلاح گردد و بر فواید کتاب بیش از پیش بیفزاید. در اخیر قابل تذکر می‌دانم که از همکاریهای استاد محترم پوهاند «قویم» ابراز امتنان نمایم و همچنان از استادان گرامی، پوهاند محمد کبیر، پوهاند شاه علی اکبر شهرستانی، پوهنوال محمد عمر زاهدی به خاطر زحماتشان در امر مطالعه و اصلاح بخشهای مختلف این اثر که مرا یاری رسانیده‌اند نهایت سپاسگزار هستم. با مناسبت خواهد بود که از جانب استاد دکتور صابر میرزایف به نسبت اینکه تقاضای مرا پذیرفته در تهیه کتابهای عروض از استادان و دانشمندان عروض شناس تاجیکستان (بهرام سیروس و سبحان جان دورانوف) با من همکاری نموده و نیز از مشورت‌های علمی‌شان در تهیه این کتاب مضایقه نفرموده‌اند، کمال امتنان داشته و تشکرات تقدیم دارم.

دکتور بنووال